Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

JOURNALEN 2022

LOKAL- OG KULTURHISTORISK TIDSSKRIFT NR. 1

UDGIVET AF DANSK LOKALHISTORISK FORENING, ORGANISATIONEN DANSKE ARKIVER
OG SAMMENSLUTNINGEN AF LOKALARKIVER

Indhold

Historier lige i øjet
– tanker om at skrive lokale arkivhistorier
Af Kenn Tarbensen 3

Når noget kom i vejen
– tre eksempler på kommunal forvaltning af biveje
Af Nicolaj Fiil Paetch 10

Digitale byvandringer
Hvordan man kan bruge apps til at udvide kulturinstitutionernes digitale formidling
Af Caroline Andsager Højlund. 17

Kampen om værftet
Arbejderbevægelsen i Frederikshavn
Af Erik S. Christensen 24

Internationale i Skanderborg
Af Ole Koefoed Nielsen 32

Forsidebillede:

Skibstømrerne på Jens Nic. Olsens værft år 1900 (Kystmuseet i Frederikshavn).

REDAKTION

ISSN 0906-1614

Journalen udgives af Dansk Lokalhistorisk Forening (www.dansklokalhistoriskforening.dk), Organisationen Danske Arkiver (www.dkarkiver.dk) og Sammenslutningen af Lokalarkiver (www.danskearkiver.dk).

Redaktør: Johnny Wøllekær, Odense Stadsarkiv, Historiens Hus, Klosterbakken 2, 5000 Odense C. Tlf. direkte 65 51 10 32. E-mail: jwoe@odense.dk.

I redaktionen: Erik Korr Johansen, Jacob Krause, Erik Nørr, Jørgen Thomsen, Kurt Risskov Sørensen og Aase Windeballe.

Ekspedition, annoncer og kasse: DLFs kasserer, Flemming Bruun, Maglegårds Allé 29, 2860 Søborg. Tlf. 39 69 91 01. E-mail: flemming.bruun@gmail.com Bankkonto reg.nr. 2316 kontonr. 5820002021.

Artikler og bøger til anmeldelse sendes til redaktør: Johnny Wøllekær, Odense Stadsarkiv, Historiens Hus, Klosterbakken 2, 5000 Odense C.

Journalen udkommer tre gange årligt. Pris pr. årgang 200 kr. Enkeltnumre 75 kr. pr. stk. Abonnement tegnes ved henvendelse til DLFs kasserer.

Bladet udsendes gratis til bestyrelsesmedlemmer i foreninger, der er tilsluttet DLF (husk at melde ændringer til ekspeditionen), samt til arkiver, der er ordinære medlemmer af ODA og SLA.

Design & tryk: OAB-Tryk ApS, Odense.

HISTORIER LIGE I ØJET

Af Kenn Tarbensen

– tanker om at skrive lokale arkivhistorier

Vi skal ramme lige i øjet på læserne – men hvem er de? Og hvorfor skal de egentlig læse historier fra arkiverne? Hvilke arkivalietyper er gode at formidle? Hvordan skal vi vinkle historierne? Den fagligt uangribelige lokalhistorie eller give den gas med vid og bid? Gør det noget, hvis der kommer debat?

Siden 2013 har jeg sammen med Jørgen Mikkelsen fra Rigsarkivet i København skrevet knap 200 historier på Bagsiden af *Politiken*. "Arkivgutterne" bliver vi kaldt. Vi skriver om kuriosa, der passerer vores skriveborde. Som arkivar har man jo dagligt mange spændende ting mellem hænderne. Det var et tilfælde, at vi kom til at skrive i *Politiken*, hvor Bagsiden rummer mange skæve påfund. I 2012 gennemførtes en kampagne for indsamling af genstande, der var kommet på afveje fra offentlige myndigheder og institutioner. En frit-lejde-aktion for kaffekopper, bestik og den slags. Jørgen Mikkelsen deltog ved registreringen, og så fulgte vi året efter op med nogle historier. Den daværende bagsideredaktør Oliver Stilling fandt så på udtrykket "Arkivgutterne", og siden da har vi skrevet historier, når vi følte os inspireret af dette og hint. Af læserkommentarer véd vi, at disse historier fra arkiverne bliver læst og faktisk er populære.

Bagsidehistorierne er baggrunden for, at jeg er blevet bedt om at dele nogle af mine tanker om formidling af arkivhistorier – og her med fokus på lokalhistorien. Der laves megen god formidling rundt omkring, ja, nogle steder kører det nærmest per automatik, via forskellige medier og naturligvis afhængig af de professionelle og frivillige folk, der kan hjælpe til. Dette indlæg er blot tænkt som en opfordring til at tage en diskussion om denne formidling. Hvad er det egentlig, vi gør, og hvorfor gør vi det? Hvem skriver vi til? Hvor gør vi det? Hvilke historier egner sig? Altså: Hvad skriver vi om? Hvilke typer arkivmaterialer er særligt gode? Og hvordan med illustrationer?

Formål og målgrupper

Vi skriver historier for "den almindeligt historisk interesserede læser". Sådan hedder det ofte. Men her skal man nok lige overveje, at det kan være en sovepude. Enhver refleksion over målgruppen er i hvert fald behændigt pakket bort. Hvis man skeler til diskussionerne i museumsverdenen om at tiltrække nye typer af gæster på museerne, så kan man jo vende sagen

rundt og spørge: Hvorfor ikke skrive for "den almindeligt historisk uinteresserede"?

Det kommer naturligvis an på formålet med at skrive historier. Måske handler det alene om at fortælle gode historier af hjertets lyst og til almindelig gavn og glæde. Måske ønsker man at fortælle baggrunden for en eller anden aktuel problematik. Måske handler det om at markere arkivinstitutionens synlighed som en vigtig lokal aktør, der fortjener politisk støtte i form af bevillinger og institutionel opbakning i en eventuel større organisation. Måske ser man det som arkivets bidrag til det lokale kulturmiljø. Måske handler det om at bruge historierne som løftestang for at oplyse om arkivalietyper i arkivet, der kan anvendes af brugerne, ja, eventuelt for at tiltrække nye brugere. Rigsarkivet har et mantra om at "bringe arkiverne i spil til flere", og det sidder faktisk i baghovedet på mig, når jeg skriver historier til Bagsiden. Kan jeg lempe lidt arkivoplysning ind, så gør jeg det. F.eks. ved at omtale, at de anvendte kilder kan findes på Arkivalieronline.dk.

Vi gør os det måske ikke altid klart, men der kan være forskellige bevæggrunde til at fortælle historier fra arkiverne. Klarhed kan dog være en god idé. Udfordringen er jo under alle omstændigheder: Vi interesserer os ikke for det samme. Bevæggrundene er forhold, der spiller sammen med udvælgelsen og formidlingen af arkivhistorier. Der er forskel på at henvende sig til den almindeligt interesserede – eller uinteresserede – borger, til en skoleklasse, til beboerne i et kvarter, til fodboldsfans, til plejecentrets ældre etc. Derfor en god idé at overveje spørgsmålene: Hvem skrives denne historie for? Hvorfor? Hvem kan tænkes at ville læse den? Det sidste er faktisk et interessant spørgsmål, der nok sjældent stilles, men det handler jo om, at der faktisk er folk, der gider læse vores historier. Man kan tale for døve øren, men man kan også skrive til lukkede øjne.

I valg af medie foretages allerede en disposition om målgruppen. Skriver vi en artikel til det lokalhistoriske årsskrift, så har vi i forvejen defineret læsergruppen som primært medlemmerne af den lokalhistoriske forening, typisk slet ikke så stor

Når vi skriver arkivhistorier, skal øjnene danse om vores pen. Til foredraget ved SLA's årsmøde havde kunstneren Thomas Stubbe Teglbjærg tolket emnet med denne vignet.

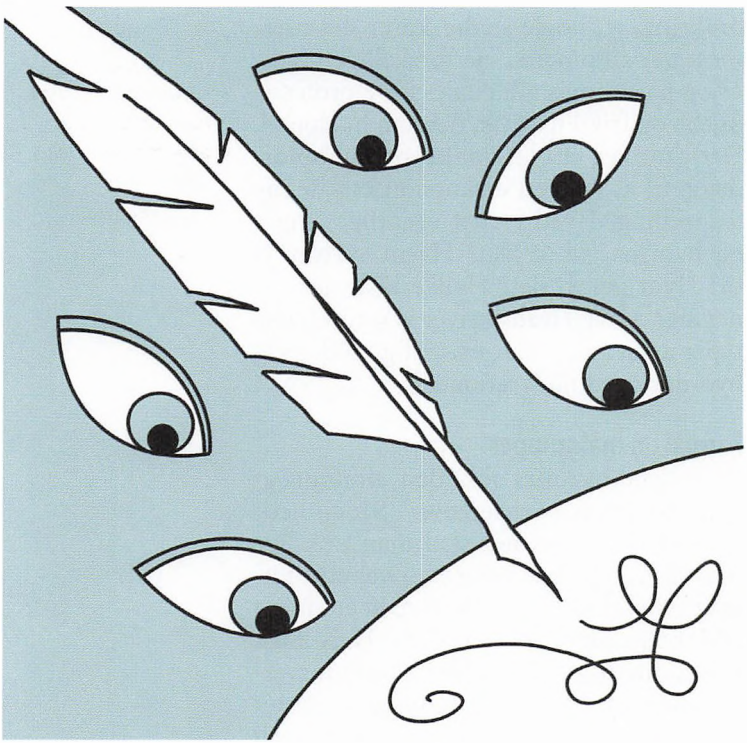

Kenn Tarbensen har sammen med kollega Jørgen Mikkelsen skrevet knap 200 arkivhistorier på Bagsiden af Politiken. Her et udsnit af de mange forskelligartede historier (Collage Kenn Tarbensen).

en kreds, eller abonnenter og engangskøbere. *Odensebogen* er med et oplag på 4.000 en god undtagelse, men det typiske er jo nærmere en tiendedel hvis ikke færre. Målgruppen er altså begrænset, men til gengæld er det utvivlsomt interesserede læsere. Det samme gælder historier på arkivinstitutionernes hjemmesider, i en lokalhistorisk wiki eller i Facebook-grupper. En af fordelene er, at folk, der generelt ikke er interesseret i lokalhistorie, men alligevel ønsker oplysninger om et emne, vil finde vores historie via en søgning på internettet. I forhold til mere præcise målgrupper kan man selvfølgelig undersøge, hvad der måtte være af lokale foreningsblade, klubblade, beboerblade, elevblade, idrætsforeningers blade etc. Altså målrettede historier til et bestemt publikum. Udfordringen er jo så lidt, at man mange steder er gået fra trykte blade til websider, men her kan man jo overveje, om lokalarkivet netop kan tilbyde at skrive på eksterne hjemmesider, altså f.eks. en forenings side.

Så er der naturligvis aviserne. De landsdækkende aviser er naturligvis attraktive, men næppe helt oplagte for egentlige lokalhistoriske emner. Så skal vi, som vi

har gjort i *Politiken*, hæve historien op i højere luftlag. Mange af de historier, jeg har skrevet på Bagsiden, har da et lokalt afsæt, mest fra Jylland, men netop set i et større Danmarkshistorisk perspektiv. Jeg drøftede f.eks. spørgsmålet om navngivningen af Wilstersgade i Aarhus, som jeg mener, er opkaldt efter generalen og ikke digteren, som der står på gadeskiltene. Eller en historie om blodmøllen i Fredericia til at sige noget om dyrefoder, forurenende virksomheder m.m.

De lokale og regionale aviser da? De fleste byer har jo ikke længere en egen avis, men blot en side eller to i et større regionalt dagblad, hvor en lokalredaktion meddeler nyheder. Det gør det lidt sværere, for der er ikke plads til "tant og fjas". Til gengæld har man de fleste steder lokale ugeaviser, der tilmed er gratis og bliver husstandsomdelt. De rammer en meget stor målgruppe. Aftaler med sådanne lokalaviser kan nok være en mulighed. Her er der så flere modeller. Vi har ingen aftaler med *Politiken* om et fast antal artikler. Selv læser jeg for det meste ikke faste klummeskribenters tekster. Når de skal levere f.eks. et bidrag hver uge, så bliver det ofte sløjt; en tynd kop the, fordi de skal mene noget. Det er så også en fare for arkivhistorier. At man skriver, fordi man skal. Måske kan man starte med at love redaktionen f.eks. fem artikler inden for en emnekreds – og så tage det derfra. Stille og roligt. I en lille artikelserie i *Ugeavisen Kolding* satte Kolding Stadsarkiv sidste år fokus på nogle af de kvinder, som har været pionerer i Kolding, vist også i en lokal diskussion om gadenavne.

Gode emner og arkivalietyper

Derved er vi fremme ved de emner, der er velegnede til lokalhistorisk formidling. Vi interesserer os ikke for det samme. Sådan er det. Men ser vi på indholdet i diverse byhistoriske grupper på Facebook – Gamle København, Gamle Århus, Det gamle Holstebro etc. – så er der en række emner, der vedholdende optager folk. Det gælder bygninger (erhverv, forretninger, værtshuse, diskoteker), gader, veje og pladser, parker og andre rekreative områder (friluftsaktiviteter), trafik og offentlig transport (tog, sporvogne, busser, færger), mindeværdige begivenheder (byjubilæer), lokale produkter (især øl og sodavand), personer, herunder skæve eksistenser, mindesmærker og gravsten – og så almindelige pudsigheder. Fælles for denne interesse er, at man enten vil dele et foto til almindelig fornøjelse eller også efterspørger man oplysninger. Disse Facebook-grupper vidner om en meget stor lokalhistorisk interesse, og for så vidt er det tilsvarende emner, der kan være interessante for lokalarkiverne at formidle oplysninger om. Ofte sidder man tilmed inde med solide oplysninger – eller véd, hvor de kan findes. Man kan med andre ord skrive på et mere kvalificeret grundlag og ofte fremdrage ny viden.

Det er naturligvis oplagt, hvis man har en anledning til en historie, så forhåndsinteressen er til stede. Det kan være noget aktuelt i lokalområdet, f.eks. byudvikling. Ved nye bebyggelser kan man f.eks. fortælle om gårde og ejere gennem tiderne i området. Men det kan jo også være historier om forsømte og forfaldne bygninger,

monumenter m.m. Her kan man godt snige lidt vid og bid ind i historien, uden at det bliver hård kritik af det politiske system, der sikrer lokalarkivet bevillinger. En historie må da gerne skabe debat. Det tror jeg ikke, at man skal være så bange for. I øvrigt er der skrevet meget politisk historie, men kun sjældent lokalpolitisk historie, og det kan nok godt dyrkes mere.

Aktualitet kan også være en ny indlevering af et godt arkivmateriale, men i øvrigt vil man altid kunne lancere en historie som et arkivfund i samlingerne. Det gælder om at finde en krog, en vinkling, og arkivfund kan næsten bruges på det meste.

Lokalhistorisk arkivformidling må også gerne udfordre. Der kan være en tendens til, at man især sætter fokus på nyere tid, dvs. fra ca. 1900 og frem, og da allerhelst noget, som folk kan huske eller genkende noget af i gadebilledet. Men der er jo mange andre ældre historier i lokalområdet, der godt kan hives frem og bruges til at fortælle om helt andre tider på egnen. Læs de gamle lokalhistoriske årbøger – de er spækket med historier med 1500-, 1600- og 1700-tallet. Mord, hekseprocesser, barnefødsler i dølgsmål, forbryderhistorier og meget andet. Her kommer man så til den udfordring, at man oftest ikke selv har kilderne, men at disse findes i Rigsarkivet, især fordi de er indleveret til et af de tidligere landsarkiver. Det udfordrer måske vanetænkningen lidt, nemlig at grundlaget for lokalhistorisk arkivformidling er de

Kirkegårde kan være indgang til mange spændende lokalhistorier. I et hjørne af Vejen Kirkegård ses disse gravstene. Nummer 2 fra højre har næsten ulæselige navne. Det er egnens navnkundige lokalhistoriker Søren Alkærsig (1868-1943) og hans hustru Sørine (1885-1967), der måske er på vej ud i glemslen? (Morten Aaboe Schelde fot., 2022).

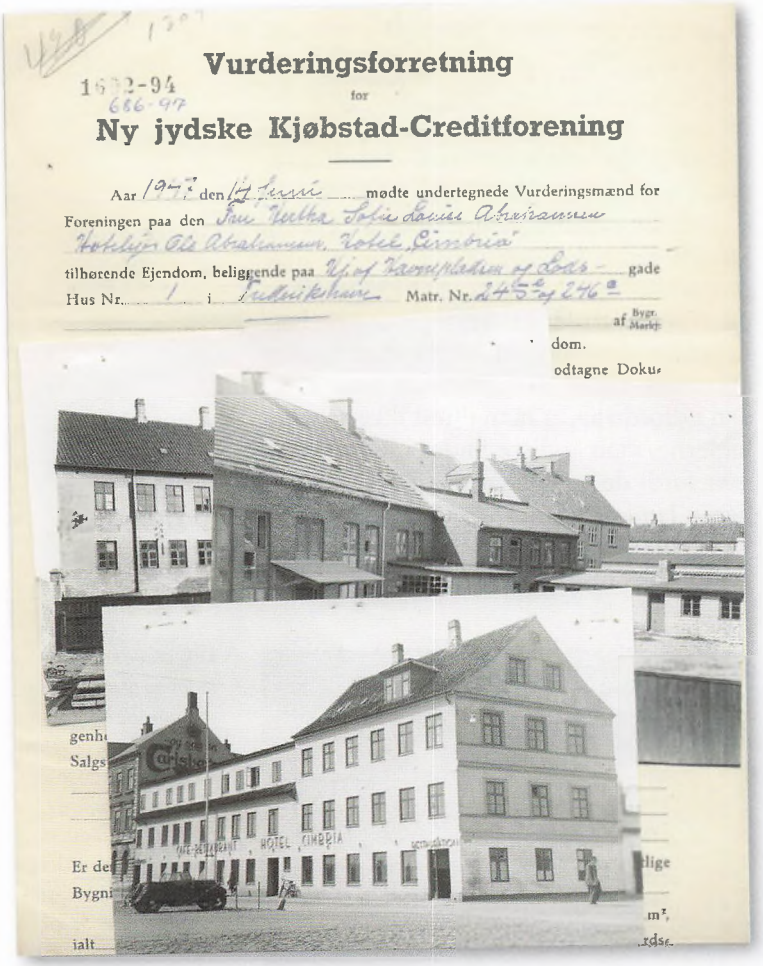

Vurderingsrapport for Hotel Cimbria i Frederikshavn i 1947. Af rapporten ses bl.a., at flere sale endnu er under hovedrestaurering efter værnemagtens afbenyttelse (Ny Jydske Købstads Creditforenings arkiv).

arkivalier, som man selv har i lokalarkivet. Men hvorfor ikke opfatte sig som gesandter og advokater for lokalhistorien i området? Mange af de gamle købstads- og rådstuearkiver før 1868 er jo f.eks. i Rigsarkivet. For ikke længe siden havde jeg en forespørgsel fra et lokalarkiv: "Hvad har Rigsarkivet fra vores sogn?" Så er det jo at trække alt muligt frem, blandt andet de gamle herredsarkiver.

Historier om personer i lokalområdet er jo også godt. Frivilliges affotografering og afskrivninger af dødsattester rummer en guldgrube af indgange til lokale skæbner af den ene og anden slags. Det handler ikke blot om sygdomsforløb og dødsårsager, men om folk. Jeg skrev f.eks. en Bagsidehistorie om Grøfte-Jørgen, en mand, der i august 1913 kom syg og forkommen gående til en gård i Taars sydøst for Hjørring. Her fik han lov til at overnatte i laden, hvor han så døde. Det kom der spændende læserkommentarer til, og en opfølgende artikel blev nødvendig. Fint samspil med læserne. Dødsattesterne og andre personrelaterede arkivalier har så begrænsningen med tilgængelighedsfristen på 75 år. Her skal man dog også lige være opmærksom på, at et væld af historier om modstandsfolk og værnemagere nu kan undersøges og formidles. Det kan også være gode bidrag til lokalhistorien.

For at en historie fænger godt, er det vigtigt med en god illustration eller flere. Mange skriver en historie, og så finder man en illustration på nettet. Jeg kan egentlig bedre lide det omvendt. At man finder en god illustration, der ikke er set før, og man så skriver historien. Det er mere originalt, og arkiverne bugner jo af ting, der ikke hidtil er bragt i anvendelse. Mange af de kort og luftfotos, der i de senere år er kommet på nettet, er gode visuelle kilder, der sagtens kan skrives gode historier om. Jeg vil også pege på fotos i kreditforeningsarkiver. Vurderingsmænd havde fra 1930'erne et kamera med og

indsatte billeder af ejendommen, der blev besigtiget forud for et kreditforeningslån. Ny Jydske Kjøbstad-Creditforenings arkiv, der blev indsamlet af Erhvervsarkivet, rummer f.eks. 974 æsker med lånesager fra hele Jylland frem til 1975. Tilgængelighedsfristen er 50 år, så de er stort set frit tilgængelige. Og der er mange fotos, og det gælder ikke blot af facader, men også af baggårde og udhuse. Nogle gange er beboerne også med. De kan søges på adresser i Daisy, Rigsarkivets arkivsøgebase.

Skriveprocessen

En historie, der er lige i øjet, kræver en fængende titel og manchet. Mange steder tager en redaktør sig af den slags, men skriv selv et forslag. Ikke mindst manchetten på 2-3 linjer skærper ens opmærksomhed på det, man egentlig vil fortælle. Det er en god øvelse at skrive selv. Indledningen må gerne være kort og malerisk, så læseren er med fra starten – og har lyst til at hænge på. Ellers gælder det naturligvis om at få præciseret de fem hv'er: hvem, hvad, hvor, hvornår og hvorfor? Vi skal også have med, hvilke arkivalier, der er anvendt og hvor de befinder sig. Afrund med perspektiv og pointer. Og det er ikke dårligt, hvis læseren har trukket på smilebåndet nogle gange undervejs.

Vi tror, at vi kan skrive, men det er ikke altid let. Teksten må op på den sproglige guldvægt. Ingen overflødigheder, kun korte sætninger og altså ingen indviklede sætningskonstruktioner. Gentagelser undgås, og det gælder også "som nævnt", "som allerede omtalt". Teksten skal være kortfattet, og hvis man er i pladsnød, så brug "samt-og"-prøven på forskellige ord og formuleringer: Kan man erstatte et "samt" med et "og" er teksten jo forkortet med 50 procent. Brug ikke udråbstegn, men gerne et semikolon; det vidner om sprogbeherskelse. Der må selvfølgelig heller ikke være stavefejl. Det er godt med et varieret sprogbrug, og man skal selvfølgelig undgå uforståelige fremmedord og modefloskler. Husk korrekte nutids- og datidsformer. Sørg for at få en anden eller to til at læse korrektur.

Redaktionen er måske ikke vant til historieskrivning. Så kan den finde på at rette noget, så det bliver forkert. Pas også på korrekturlæserne. Sørg for at få ændringer til gennemsyn og godkendelse. Det gælder også titel og manchet.

Evaluering er kedelig og kun for "regnedrenge", der er opfostret med Excelark, siger vi. Men det er faktisk en god idé at undersøge, hvordan vores arkivhistorier virker – eller ikke virker. På de sociale medier kan man tælle likes, og kommentarer ses let. Aviser er sværere – var en historie en succes eller en fiasko? Det sidste er måske for meget sagt, men man kan overveje at nedsætte et lille internt eller eksternt "læserråd" til at vurdere indhold, vinkling og sprog.

Dette var ikke en facitliste, men en lille appetitvækker til diskussion om at formidle arkivhistorier om lokalhistorie rundt omkring – så de rammer lige i øjet.

Kenn Tarbensen er arkivar og seniorforsker ved Rigsarkivet Viborg. Artiklen er en bearbejdet version af et foredrag ved SLA's årsmøde i oktober 2021.

Af Nicolaj Fiil Paetch

NÅR NOGET KOM I VEJEN

- tre eksempler på kommunal forvaltning af biveje

Torsdag den 24. februar 1842 satte sogneforstanderskabet for Paarup Sogn sig sammen for første gang på Snestrup Skole. Det samme skete overalt i landet. Året før var det blevet besluttet at give landkommunerne et lokalt selvstyre. De tre forvaltningsmæssigt tungeste opgaver for det nye lokale selvstyre var fattig-, skole- og bivejsvæsenet.

Der er allerede skrevet meget om fattig- og skolevæsenet – både i det store perspektiv og lokalt – så denne artikel vil fokusere på, hvordan sager i bivejsvæsenet blev behandlet i de nyoprettede folkestyrer.

Det lokale selvstyre

Det lokale selvstyre hed et sogneforstanderskab, og heri var den lokale sognepræst og den eller de jordejere med minimum 32 tønder hartkorn fødte medlemmer. Derudover skulle mellem fire og ni medlemmer vælges blandt sognets beboere.

Typisk for tiden var det kun mænd, som opfyldte en række kriterier, der var valgbare og som havde stemmeret. De skulle være fyldt 25 år og være ejer af eller have i arv eller livsfæste til en ejendom på mindst 1 tønde hartkorn ager eller eng eller 2 tønder skov – eller mølleskyld. Valgbarhed og stemmeret havde man også, hvis man var forpagter eller ejer af et avlsbrug på mindst 6 tønder land, eller hvis man ejede en bygning med en forsikringsværdi på 1.000 rigsbankdaler. Derimod mistede man sine valgrettigheder, hvis man var dømt for en i den offentlige mening vanærende handling, eller hvis man ikke havde juridisk rådighed over sit bo.

Sogneforstanderne blev valgt for en periode på seks år. Halvdelen af det valgte forstanderskab gik på valg hvert tredje år. På den måde sikrede man sig, at der ikke pludselig sad et forstanderskab uden forvaltningserfaring.

Formanden blev valgt for et år ad gangen. Det var formandens opgave at indkalde til møder, stå for korrespondance, føre forhandlingsprotokollen samt afvikle det årlige formandsvalg og de ordinære valg hvert tredje år. Det var muligt at genopstille både til formandsposten og til forstanderskabet.

Udover opgaverne med fattig-, skole- og bivejsvæsenet skulle sogneforstanderskabet i det hele taget høres om anliggender i sognet og bistå sognefogeden med at holde god ro og orden i sognet.

Søllested Vedtofte Sogneforstanderskab samlet foran skrivebord med protokol, pen og papir. Baseret på medlemmernes fremtoning var det et ærefuldt hverv at være sogneforstander. Ukendt år (Glamsbjerg Lokalhistoriske Arkiv).

Bivejene

Sogneforstanderskabet havde i samråd med den lokale politimester ansvaret for at udfærdige et bivejsregulativ gældende for tre år ad gangen. Amtsrådet skulle godkende forslaget og kunne, hvis det ville, ændre i det tilsendte forslag. Regulativet skulle indeholde de veje, som sogneforstanderskabet og politimesteren fandt nødvendige, for at sognets beboere havde ordentlige veje at færdes på rundt i sognet samt til kirke og mølle.

Når en vej var optaget på regulativet, så var det sogneforstanderskabets opgave at føre tilsyn med, at vejen var i ordentlig forfatning og sørge for løbende vedligeholdelse og grundforbedring.

Arbejdet på bivejene kunne enten udliciteres for et år ad gangen, eller det kunne pålægges sognets arbejdspligtige at udføre vejarbejdet.

Balladen om Paarups kirkevej

Paarup Sogneforstanderskab besluttede på sit møde den 19. maj 1852 at lade kirkevejen fra Villestofte By til Paarup Kirke udvide med 3 alen, så vejen i bredden kom til at måle i alt 6 alen. En beslutning, der ville komme sognets beboere til gode, da der derved blev bedre plads på den

Sådan kunne en landevej i 1800-tallet tage sig ud. L.A. Ring, Vej ved Vinderød, 1898 (Statens Museum for Kunst).

trafikerede vej til kirken. Men ikke alle i sognet fandt, at det var en god idé.

Kirkevejen løb over gårdejerne Morten Pedersen og Rasmus Rasmussens marker, og de var ikke interesseret i at lade mere af deres marker afstå til kirkevejen. Da sogneforstanderskabet og jordejerne ikke kunne blive enige om kirkevejen, blev man i stedet enige om at bede om amtsrådets mening.

Amtsrådet skrev tilbage, at vejen skulle have en sædvanlig kirkevejs bredde. Det er dog uklart, hvor bred en sædvanlig kirkevej var. I Forordning om vejvæsenet i Danmark af 13. december 1793 stod der i paragraf 8, at sogne-, kirke-, mølle- og andre biveje burde være 3 alen brede. Men der stod samtidig, at ingen indgrøftede køreveje burde være mindre end 10-12 alen i bredden. Sogneforstanderskabet foreslog derfor at udvide vejen som først foreslået, så den blev 6 alen i bredden og med 1 alen grøfter på hver side.

Morten Pedersen og Rasmus Rasmussen var dog stadig utilfredse med beslutningen, og de to ihærdige mænd forsøgte de næste halvandet år at få medhold i deres klage. De klagede blandt andet deres nød til herredsfogeden, etatsråd Knudsen, for til sidst at få sagen prøvet ved amtsrådet en sidste gang. Ingen af stederne fik de imidlertid medhold i deres sag.

På sogneforstanderskabets møde den 21. september 1854 oplæste formanden, gårdejer Rasmus Nielsen, en skrivelse fra amtsrådet, hvori der stod: "Som Sogneforstanderskabet bekendt, er der på et afholdt amtsrådsmøde angående kirkevej mellem Villestofte og Paarup, hvilken vej løber over Rasmus Rasmussen og Morten Pedersens jordlodder, truffen i forening at vejstykket udgår af Regulativet for Paarup Sogns offentlige Biveie."[1]

De to bønders anstrengelser og vedholdenhed bar altså frugt. Amtsrådet gjorde nemlig brug af deres ret til at ændre i et sogns bivejsregulativ. I dette tilfælde fjernede man det vejstykke, der gik ind over Morten Pedersen og Rasmus Rasmussens marker.[2]

Hvorfor amtsrådet besluttede, som det gjorde, kan være vanskeligt at sige. Måske var sagen ikke så afgørende, når vejsagen kunne trække sådan i langdrag, eller beboerne havde fundet andre veje at benytte. Eller også var amtsrådet bare slet og ret trætte af sagen.

Broen til Turup Kirke

Den 15. april 1858 skrev formanden for Søby-Turup Sogneforstanderskab, sognepræst Mathias Christian Schaldemose, til

amtet med en forespørgsel om at anlægge en overkørselsbro fra landevejen mellem Assens og Odense ind til Turup Kirke.

Grøften mellem landevejen og kirkegårdspladsen var efterhånden blevet så dyb, at det var umuligt at køre over grøften med hest og vogn. Sognepræst Schaldemose beskrev det som usømmeligt, at ligkister skulle tages af vognen ude på landevejen, og derfra bæres op til kirken. Det problem ville en bro over grøften råde bod på. Derfor søgte sogneforstanderskabet penge fra amtet til bro.

Amtsrådets svar kom i et brev dateret den 11. juni 1858. Brevet begyndte ganske positivt, da amtet var enig i behovet for en bro, og amtets vejvæsen ville også gerne stå for anlæggelsen. Men så stoppede amtets velvilje også. Med henvisning til Forordning om vejvæsenet i Danmark af 13. december 1793 paragraf 80 meddelte amtet nemlig, at det var sogneforstanderskabet, der var forpligtet til at betale broen.

I forordning om vejvæsenet hed det nemlig: "Og, når nogen, efter at vejen er bleven færdig, måtte ønske flere sådanne overkørsler, da bør han melde sig derom hos amtmanden, og, dersom hans forlangende findes billigt, så at det indvilges, bør han selv udrede bekostningerne på de stenkister, som må anlægges."[3]

Selv om amtet altså havde lovgivningen på sin side, så lod sogneforstanderskabet sig ikke afskrække og prøvede at tørre regningen af på amtet én gang til. Formanden skrev tilbage og argumenterede for, at grøften først var blevet så dyb, at den var umulig at køre over, efter at amtet året forinden havde oprenset grøften langs landevejen. Derfor var det amtets skyld, at sognebørnene ikke længere kunne passere grøften, hvorfor det kun var rimeligt, at regningen blev betalt af det "offentlige", som formanden udtrykte det. Amtet var dog ikke sådan at rokke og skrev kort efter tilbage, at regningen skulle betales af sogneforstanderskabet.

Hvad gjorde sogneforstanderskabet så, når man virkelig gerne ville have en bro ind til kirken, men helst ikke selv ville betale den? Sogneforstanderskabet klagede sin nød til Indenrigsministeriet. Argumenterne var de samme. Det var amtets skyld, at man ikke længere kunne køre over grøften, hvorefter sogneforstanderskabets formand bad Indenrigsministe-

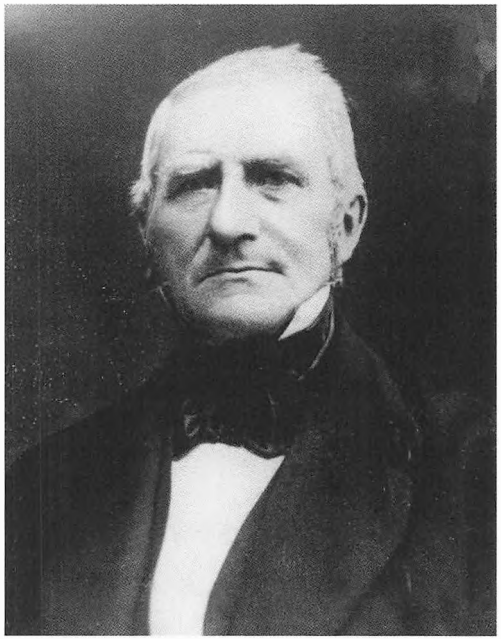

Christian Mortensen (1805-1894) sad i en årrække i Paarup Sogneforstanderskab og han sad desuden i Landstinget for De Nationalliberale (Paarup Lokalhistoriske Arkiv).

riet om en erklæring på, hvem der havde ansvaret for udgifterne til broen.

Indenrigsministeriet havde imidlertid samme opfattelse af sagen som amtet. Det var forstanderskabet selv, der skulle betale for broen. Men mod betaling af 20 rigsdaler ville ministeriets vejvæsen dog gerne påtage sig opgaven at anlægge broen.

Indenrigsministeriets svar blev det sidste om sagen, der blev indført i sogneforstanderskabets forhandlingsprotokol om broen. Hvorvidt sogneforstanderskabet endte med at betale sig fra problemet eller bad de arbejdspligtige i sognet om at udføre arbejdet er uklart. Måske blev broen slet ikke anlagt.[4]

Sognene uenige om vedligeholdelse

Da Øster Skerninge-Hundstrup Sogneforstanderskab på deres møde den 15. august 1853 besluttede at skrive til herredsfoged Stricker, havde de nok ikke troet, at de dermed satte gang i en sag, som endte med at strække sig over tre år og at pålægge sognets beboere mere vejarbejde.

Sogneforstanderskabet bad nemlig herredsfoged Stricker om at skrive til sogne-

Viggo Pedersen, En opkørt vej under gamle træer, 1882. Hvor maleriet af L.A. Ring forestillede en jævn vej, ses her en opkørt mudret vej. Det er ikke svært at forestille sig, at det var vanskeligt at komme igennem sådan en vej med tungt læsset hestevogn (Statens Museum for Kunst).

forstanderskabet i Stenstrup-Lunde om at istandsætte vejstykket mellem Jacob Jensens enke og Hørup Mølledam. Sogneforstanderskabet beskrev vejen som i uforsvarlig tilstand. Sogneforstanderskabet var selvfølgelig interesseret i, at deres beboere kunne komme sikkert frem og tilbage til nærmeste mølle.

Den 3. september kom der svar tilbage fra herredsfoged Stricker. Han meddelte, at Stenstrup-Lunde Sogneforstanderskab afviste at vedligeholde den omtalte vej, og de henviste til en åstedsforretning den 21. august 1822 og amtets skrivelse den 24. september 1822. Og for at føje spot til skade, så bad Stenstrup-Lunde Sogneforstanderskab om, at Øster Skerninge-Hundstrup fik ordnet vejen. Der var altså ikke noget, der tydede på, at vejen var blevet vedligeholdt.

I Øster Skerninge-Hundstrups forhandlingsprotokol optræder sagen først igen i juni 1855 – næsten to år senere – men i sogneforstanderskabets korrespondanceprotokol er en brevveksling mellem de to sogneforstanderskaber. Øster Skerninge-Hundstrup mener, at Stenstrup-Lunde skal vedligeholde vejen, da den er matrikuleret i deres sogn, omvendt mener Stenstrup-Lunde Sogneforstanderskab, at det er Øster Skerninge-Hundstrup, som skal vedligeholde vejen, da den gamle åstedsforretning fra 1822 bestemmer, at arbejdet påhviler Hundstrup Sogn.

Herredsfoged Stricker ønskede ikke at stikke sin hånd ind i den hvepserede og bad derfor begge sogneforstanderskaber skrive en erklæring om sagen til ham, og som han efterfølgende kunne sende videre til Svendborg Amtsråd, der måtte afgøre sagen.

By- og herredsfoged Stricker (1807-1880) spillede en stor rolle i sagen om vejstykket mellem Jacob Jensens enke og Hørup Mølle. Han var mægler mellem sogneforstanderskaberne og amtsrådet (Faaborg Byhistoriske Arkiv).

Afgørelsen faldt på sogneforstanderskabsmødet den 3. juli 1855. Der står i protokollen: "Formanden oplæste en skrivelse af 26. juni fra herredsfoged Stricker i Faaborg, hvorved han meddeler forstanderskabet amtets resolution af 23. juni betræffende vedligeholdelsen af vejstykket fra Jacob Jensens hus til Hørup Mølledam, og på grund deraf anmodes forstanderskabet om at træffe anstalt til at fornævnte vejstykke bliver behørigt indkastet og grundforbedret, så vidt muligt inden efteråret."[5]

I sogneforstanderskabets korrespondanceprotokol findes afskriften af herredsfoged Strickers brev og heri ses, at

amtsrådet lagde vægt på, at Øster Skerninge-Hundstrup slap for at vedligeholde et andet vejstykke efter åstedsforretningen i 1822.

Forstanderskabet måtte erkende, at det altså var dem, som havde ansvaret for at vedligeholde og istandsætte vejstykket mellem Jacob Jensens enke og Hørup Mølledam. Men de ville dog gerne vide, hvilket vejstykke de tilbage i 1822 var sluppet for at vedligeholde – for det vidste de ikke! [6]

Stadig uenighed om veje

I august 2021 blev der sat endegyldigt punktum i sagen om Skovgårdsvej mellem landmanden Martin Lund Madsen og Vejen Kommune. Sagen tog sin begyndelse tilbage i 2015, da Banedanmark i samarbejde med Vejen Kommune eksproprierede noget af Martin Lund Madsens landbrugsjord. Bonden fik senere medhold i Højesteret om, at ekspropriationen var ulovlig, men Vejen Kommune havde allerede anlagt vejen. I et forsøg på at håndhæve højesteretsdommen og få Vejen Kommune til at fjerne vejen, spærrede Martin Lund Madsen vejen med halmballer og grus. I 2019 fik Vejen Kommune medhold af Vejdirektoratet, og Martin Lund Madsen så sig nødsaget til at fjerne vejspærringen. [7]

Artiklen har vist, at de lokale småveje voldte problemer tilbage i tiden og stadig volder problemer. Og mon ikke også det bliver det samme i fremtiden.

Nicolaj Fiil Paetch er cand.mag i historie og dansk

Noter

1. Odense Stadsarkiv: Paarup Kommune. Arkivfond Æ939. Løbenummer 10-0-1. Paarup Sogneforstanderskab 1842-1857, mødedato 21. september 1854
2. Odense Stadsarkiv: Paarup Kommune. Arkivfond Æ939. Løbenummer 10-0-1. Paarup Sogneforstanderskab 1842-1857, mødedatoer 19. maj 1852, 18. oktober 1852, 4. januar 1853, 27. juli 1853, 4. maj 1854 og 21. september 1854
3. Ukendt forfatter. Forordning om vejvæsenet i Danmark. Kiøbenhavn: P. M. Høpffner, 1793, s. 38
4. Rigsarkivet Odense: Søby-Turup kommune, Sogneforstanderskab. Forhandlingsprotokol: Pakkenr. 10/1: 1842-1863, s. 214, 218, 219 og 222
5. Rigsarkivet Odense: Øster Skerninge-Hundstrup Kommune, Sogneforstanderskab. Forhandlingsprotokol: Pakkenr. 10/1 - 10/2, mødedato 3. juli 1855.
6. Rigsarkivet Odense: Øster Skerninge-Hundstrup Kommune, Sogneforstanderskab. Forhandlingsprotokol: Pakkenr. 10/1 - 10/2, mødedatoer 15. august 1853, 3. september 1853, 10. maj 1855, 3. juli 1855 og Rigsarkivet Odense: Øster Skerninge-Hundstrup Kommune, Sogneforstanderskab. Korrespondanceprotokol: Pakkenr. 10/7 - 10/10, breve skrevet 11. september 1854, 6. oktober 1854, 18. oktober 1854, 30. maj, 26. juni 1855.
7. https://jv.dk/artikel/trods-punktum-i-sag-om-sp%C3%A6rring-af-vej-er-borgmester-utilfreds-banedanmark-har-et-stort-b%C3%A5de-juridisk-og-%C3%B8konomisk-ansvar-i-den-her-sag

DIGITALE BYVANDRINGER

Af Caroline Andsager Højlund

Hvordan man kan bruge apps til at udvide kulturinstitutionernes digitale formidling

I takt med samfundets generelle digitalisering er der en stigende forventning til museer, arkiver og biblioteker om at tilbyde oplevelser og indsigt i kulturarven i digital form.[1] Men det kræver gerne mange penge at skabe digital formidling, hvilket mange mindre museer og arkiver sjældent har. Da jeg under et praktikforløb i efteråret 2020 fik til opgave at udvikle digitale byvandringer til Museum Mors, skulle jeg derfor finde en løsning, der holdt sig indenfor et skrabet budget. Igennem arbejdet lærte jeg, at det hverken behøver at være kompliceret eller dyrt at udvikle digitale byvandringer.

I denne artikel vil jeg dele nogle af de erfaringer, jeg gjorde mig under produktudviklingen, og måske kan andre, der arbejder med eller interesserer sig for lokalhistorien, finde inspiration i mine erfaringer og selv komme i gang med at skabe egne digitale byvandringer.

Museum Mors digitale byvandringer

Guidede ture og byvandringer er meget populære og spiller en nøglerolle i den voksende globale turismeindustri.[2] Der er flere udbydere af byvandringer i landets største byer, som København og Aarhus, men der er også interesse for byvandringer i landets mindre byer. På Museum Mors oplever man stor interesse for byvandringer, når disse arrangeres, men der er ikke tid og personale nok til at arrangere dem særligt ofte. De digitale byvandringer til Museum Mors blev derfor skabt for at efterkomme efterspørgsel og interesse, som museet oplever efter sådanne formidlingstilbud. De digitale byvandringer skal ikke ses som en erstatning for de almindelige byvandringer, men som et supplement til museets formidlingsindsats.

Der er indtil videre blevet lavet fem byvandringer til Museum Mors, som hedder: *En tur i byens grønne hjerte, Rundt om Ørodde, Villavejen og fiskerkvarteret, Byens havn og Kirkegården*. Når man bevæger sig igennem en by, er man omgivet af historie, men det er de færreste, der i deres daglige brug af byens rum gør sig tanker om dette. Museum Mors digitale byvandringer har til formål at gøre byens borgere og besøgende bevidste om de små og store historier, der findes over alt i Nykøbing Mors. På byvandringerne bliver brugerne taget med på en tur igennem Nykøbings gader og områder, hvor de ud fra materielle spor i byens rum hører ud-

Skærmbillede af Museum Mors side på Izi.travels hjemmeside. Når man har lavet et stop på en rute, kan man gå ind og skabe indholdet. Man kan tilføje tekst og audio til stoppet, samt indsætte billeder, videoer og quizzer mm.

valgte historier om bygninger, personer, begivenheder m.m. I udarbejdelsen af byvandringerne har der været fokus på at give brugerne en lærerig og samtidigt underholdende oplevelse. De historier, der er blevet udvalgt til de digitale byvandringer, bidrager derfor med en generel viden om byens historie gennem et væld af gode, sjove og lidt spøjse historier, der har udspillet sig i Nykøbing M.

Valget af appen Izi.travel

Når man skal lave digitale byvandringer, er det vigtigt at undersøge markedet og vurdere de forskellige tilbud ud fra aspekter som blandt andet økonomi og brugervenlighed. Der findes et hav af forskellige muligheder for at skabe dem. Man kan vælge at skabe sin egen app eller oprette dem i allerede etablerede apps. Grundet de begrænsede midler, der var sat af til projektet, var det hverken muligt at skabe en app til museet eller at oprette den i f.eks. museums-appen Useeum, hvor alle danske museer (og arkiver) har mulighed for at købe sig adgang til at kunne oprette digitale formidlingstilbud.[3]

Valget faldt til sidst på at skabe byvandringerne i en af de mange apps, der findes på markedet, hvor indholdet er brugergenereret, og hvor både private og institutioner har mulighed for at skabe indhold billigt eller helt gratis. Efter at have testet flere af disse apps (blandt andet Izi.travel, GPSmyCity, GeoTurist), faldt valget på gratis-appen Izi.travel.

Valget af Izi.travel skyldtes flere årsager. For det første var Izi.travel den app, som var mest intuitiv at arbejde i. Man opretter byvandringerne på Izi.travels hjemmeside, her skal man helt simpelt oprette en rute, ved at vælge nogle lokationer på et Google maps kort. Når byvandringens stopsteder er oprettet, kan man tilføje alt fra tekst, lyd, video, quizzer og billeder. Man kan altid flytte rundt på stopstederne og oprette nye. For det andet var det både gratis for museet at oprette byvandringerne og for gæsterne at benytte sig af appen, hvilket helt bestemt var en fordel. For det tredje var appen også den, de fleste testpersoner kunne lide. I begyndelsen af projektet skabte jeg nogle beta-byvandringer, som jeg fik en håndfuld personer til at prøve i blandt andet apps som Izi.travel, GPSmyCity, GeoTurist. Testen viste, at alle bedst kunne lide at bruge Izi.travel.

Blandt ulemperne ved brug af Izi.travel er naturligvis, at man arbejder inden for en

fastlagt skabelon. Det gør arbejdet nemt og simpelt, men virker samtidig også restriktivt. Man kan kun arbejde inden for nogle bestemte kasser, som tekst, lyd, billede, video og quiz, når man skaber sit indhold. Man har ikke indflydelse på f.eks. design.

Om Izi.travel

Izi.travel er indtil videre blevet downloadet over 5 mio. gange og har en score på 4,4 stjerner ud af fem fra 14.149 anmeldelser på Google Play.[4] På appen kan man lave byvandringer, men man kan også skabe audioguides til museer. Planetariet i København har blandt andet brugt denne audioguide funktion på en af deres udstillinger.

Der er ikke mange tilbud på appen i Danmark indtil videre, hvilket blandt andet kan være et problem, når byvandringerne skal markedsføres. Men så snart man kommer uden for Danmark, findes der et bredt udbud af god formidling på Izi.travel. Jeg har selv med succes brugt appen på rejser i både England, Tyskland og Spanien.

De digitale byvandringer kombinerer byen og telefonen for at skabe mulighed for nye oplevelser for folk på stedet. For brugerne er Izi.travel forholdsvis simpel at bruge. Når man åbner appen, vises de byvandringer, man er tættest på, og når man har valgt én, vises en rute med et antal stop. Izi.travel benytter sig af geolokationer, så når man følger ruten og nærmer sig et stop på ruten, vil telefonen automatisk afspille det tilhørende lydklip og vise de billeder, som hører til stoppet.

En ulempe, når man laver sine byvandringer i en gratis app som Izi.travel, er brug af reklamer i appen. For at holde appen gratis for alle, benytter Izi.travel sig af reklamer. Reklamer kan desværre ikke undgås. Annoncerne fylder dog ikke for meget på Izi.travel, og appen gør heldigvis ikke brug af pop-up-videoer, som ville afbryde og forstyrre brugerne.

App fatigue

Noget man skal være opmærksom på, når man skaber formidling via apps, er app fatigue. App fatigue er et fænomen, som er blevet mere tydeligt de seneste år i takt med, at der er kommet et stort udvalg af apps, hvilket gør det sværere for app-udviklere at fange og fastholde brugernes opmærksomhed. Færre er simpelt hen villige til at hente apps og beholde dem.[5]

De fleste kender nok følelsen af, at ens telefon er blevet uoverskueligt plastret til med apps, hvoraf nogle kun er blevet brugt nogle få gange. Fænomenet er svært at komme uden om, men det er vigtigt, at kulturindustrien har det med i deres overvejelser, når der skabes digitale tilbud. Den fælles museums-app Useeum er oprettet ud fra dette fænomen. Deres filosofi er at ved at skabe en fællesplatform for museerne, kan man forsøge at undgå at skabe app fatigue, idet museerne ikke pusher deres eget indhold på diverse platforme, men at alt er samlet på et sted.[6]Appen er rigtig god og kan klart anbefales, men for et mindre museum med færre besøgende kan den dog være noget dyr at oprette byvandringer i.[7]

Ved at oprette byvandringerne i f.eks. Izi.travel skal brugerne forholde sig til endnu en platform med museumsformidling, og Museum Mors kan risikere, at nogle gæster ikke vil være særligt villige

og interesserede i at hente appen. Dette er en risiko, som museet har måtte tage med for at kunne skabe deres byvandringer på den gratis platform. Håbet er dog, at flere museer, kulturinstitutioner og måske amatørhistorikere kunne få den samme idé og oprette formidlingstilbud på Izi.travel. Jo mere og bedre indhold, der er tilgængeligt på en app, jo nemmere er det at reklamere for den og få gæster til at hente den, fordi de ville kunne bruge den på flere af landets museer, byer og naturområder.

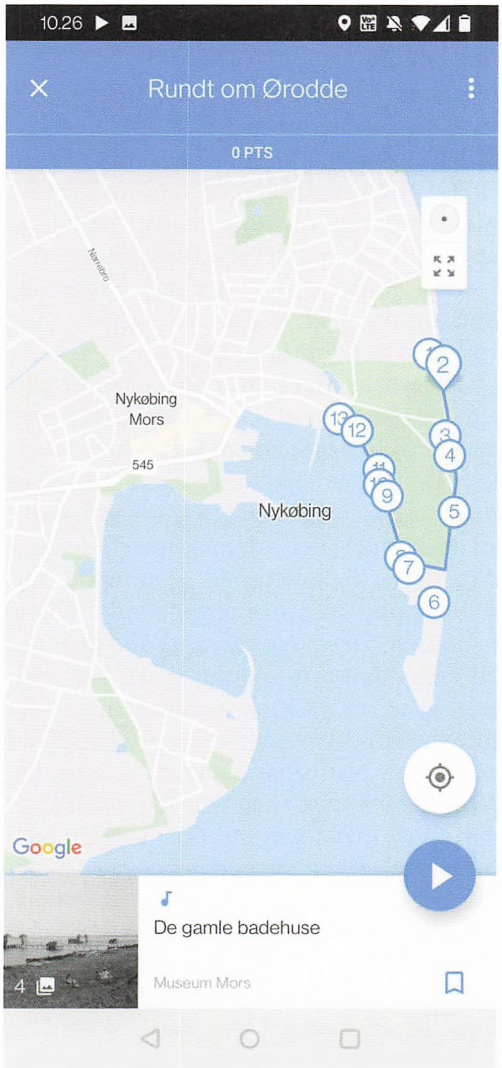

Skærmbillede af Museum Mors byvandring på Izi.travel-appen på telefonen. Når brugerne har valgt en byvandring på appen, kan de se den rute, de skal følge, samt hvilke stop, der findes på ruten. Hvis man går ruten, begynder fortællingerne automatisk, men hvis man ikke er på stedet, skal man selv trykke play.

På Museum Mors forsøger man at få folk til at hente appen og skabe interesse for projektet blandt byens borgere og besøgende gennem reklamer. Der er foldere i museumsinformationen og Nykøbings turistbureau, og derudover er der blevet reklameret for de digitale byvandringer på museets hjemmeside og Facebook.

Fysiske vs. digitale byvandringer

Det er vigtigt ikke at se digitale byvandringer som en erstatning for fysiske byvandringer, men som en anden type formidling, der skaber andre oplevelser og muligheder.[8] Den mest markante forskel på fysiske og digitale byvandringer er fraværet af en guide og gruppe. Aktiviteten går derfor fra at være noget, man gør med en større gruppe til at kunne være en "soloaktivitet".

Med fraværet af guiden er der langt mindre mulighed for interaktion. Det er ikke muligt at stille opfølgende spørgsmål eller diskutere, hvad man har hørt med andre i gruppen. Det digitale aspekt skaber dog en anden frihed for forbrugeren, da man kan bevæge sig i sit eget tempo på ruten, og man ikke behøver at møde op på et bestemt tidspunkt for at komme med.

Nogle andre muligheder, de digitale byvandringer skaber, er brug af lyd og billeder. Disse elementer åbner op for andre

måder at formidle på. På Museum Mors byvandringer bruges lydoptagelser og billeder til at skabe en anden type oplevelser for brugerne, end de kan få på en fysisk byvandring.

Brug af billeder

Når byvandringer ledes af en guide, kan det være svært at inddrage billeder, men på digitale byvandringer bliver dette en integreret del af oplevelsen. På alle stoppene på Museum Mors byvandringer bliver fortællingerne akkompagneret af billeder fra Morsø lokalhistoriske arkiv. Fotografierne bliver en integreret del af formidlingen, og brugerne bliver gjort opmærksom på dem under fortællingerne med sætninger som: "Klik på billedet i bunden af skærmen for at se..."

På Museum Mors digitale byvandringer kan brugen af billeder inddeles i to overordnede kategorier. For det første bruges der fotografier af de mennesker, der fortælles om, da det kan hjælpe med at gøre disse mere virkelighedsnære for brugerne. For det andet bruges fotografier af f.eks. bygninger og steder til at vise, hvordan der så ud engang. Brugeren kan sammenligne det fortidige på fotografiet på telefonen med det nutidige byrum, de befinder sig i. Billeder har en stor didaktisk egenskab, og de kan bruges til at stimulere brugernes forståelse af fortiden og nutiden og hjælpe dem med at forstå byens udvikling.[9]

Hvis man selv vil skabe en lignende digital byvandring, findes der et rigt udvalg af fotografier på landets arkiver og museer m.m., som kan bruges til dette arbejde.

Brugerne kan på telefonen se et billede af gaden Fjordgade fra 1895, og kan sammenligne med hvordan gaden ser ud i dag. Man kan her sammenligne husene, mennesker på gaden, gadelygter m.m. (Caroline Højlund fot. privatfoto).

Brug af lyd

Et andet aspekt, der adskiller de digitale byvandringer fra de fysiske byvandringer, er muligheden for at indtale og bruge lyd. Det åbner op for et hav af måder at skabe et anderledes og spændende produkt. På fysiske byvandringer er der sjældent mere end én fortæller, men ved at bruge lydoptagelser, åbnes der op for at inddrage flere forskellige fortællere.

På Museum Mors byvandringer er jeg hovedfortælleren, men ved nogle af stoppene suppleres fortællingerne med beretninger fra lokale morsingboer. Herigennem kan brugerne høre sjove historier fra førstehåndsvidner om f.eks., hvordan der blev serveret svane fra byens anlæg i arresten til jul, samt hvordan der blev fundet et lag på 7-8 centimeters ølkapsler under cricketklubbens gulv, da huset skulle rives ned. I fremtiden har Museum Mors til hensigt at udvide brugen af personberetninger på de digitale byvandringer.

En anden metode end at optage interviews til byvandringerne kunne være at

Caroline Højlund indrettede et lydstudie på loftet over Morsø Lokalhistoriske Arkiv. Loftet var stille og fyldt af bøger, hvilket forhindrede rumklang under optagelserne, da bøgerne absorberede lyden (Bo Lehm fot., Nordjyske).

benytte sig af nogle af de mange lydoptagelser af personberetninger, som flere museer og arkiver i landet har til disposition. Denne metode ville kunne bringe nyt liv til det ofte glemte eller oversete materiale. Desuden kan lydeffekter og musik være med til at skabe en stemning. Dette fravalgte jeg dog, da flere testpersoner fandt det forstyrrende.

For at skabe god lyd på Museum Mors byvandringer investerede museet i en Sandberg-mikrofon, som i perioden kostede omkring 700-800 kr., hvilket endte med at blive museets eneste udgift til projektet. Lyden blev optaget og redigeret i programmet Audacity, som er gratis, og som selv for en nybegynder er meget simpelt at bruge.

Forskellige tilgange til byvandringer

Museum Mors digitale byvandringer kan kategoriseres som et på mange måder traditionelt historisk formidlingsprodukt. Byvandringernes form i sig selv adskiller sig ikke synderligt fra andre koncepter, som er blevet afprøvet før – både i fysisk og digital form. Dette har dog heller ikke været hensigten. Produktet skulle bruges til at efterkomme den interesse museet oplever for denne type formidlingstilbud.

Interessen for byvandringer var særligt stor under den første nedlukning i 2020. I denne periode brugte museumsdirektør Anders Have museets facebookside til at lave en byvandring for museets følgere, hvor han hver dag fortalte om personer, bygninger og steder, som har betydning for Nykøbing. I september 2020 blev disse facebookopslag redigeret og samlet i bøgerne Historisk byvandring i det centrale Nykøbing.[10]

De digitale byvandringer bygger videre på Anders Haves projekter. Hensigten er at fortælle den gode, sjove og interessante historie, men stort fokus med projektet har også været at undersøge, hvordan man kunne udvide et museums digitale tilbud på en billig og samtidig brugervenlig måde.

Der findes ikke en rigtig eller forkert måde at lave digitale byvandringer på. Når man arbejder med denne formidlingsform, er det kun fantasien, der sætter

grænsen. Der findes et hav af forskellige måder, appen er blevet brugt på, og jeg ville anbefale at hente den og undersøge forskellige muligheder. Nogle alternative måder man kan bruge Izi.travel på, som jeg har fundet frem til, er blandt andet at lave mysterier, hvor man sender brugerne ud for at løse gåder, mens de lærer og oplever i byen – f.eks. Murder Mystery in the Red Light District.[11] Der findes også eksempler på, hvordan kulturinstitutioner har skabt formidling til børn igennem både byvandringer, musik og quizzer. Et andet interessant projekt, som findes på Izi.travel, er et regionalt historisk projekt, som blev påbegyndt i 2016, hvor 3.000 mennesker på hele Sicilien blev mobiliseret, og alt fra skoleelever til professionelle historikere gik sammen om at fortælle om øens historie og kulturarv, i hvad der blev kaldt et "Participatory Storytelling Project."[12] Mulighederne med digitale byvandringer er, som det kan ses uendelige.

Det har været både interessant, spændende, kreativt, sjovt og lærerigt at skabe digitale byvandringer. Det er ikke svært, og der findes mange gode gratis programmer derude, så det handler bare om at komme i gang!

Caroline Andsager Højlund er historiestuderende ved Aarhus Universitet

Noter

1. Løssing, Anne Sophie Warberg: Digital museumsformidling i brugerperspektiv. Kulturarvsstyrelsen, 2009, 3-9.
2. Jonasson, Mikael, Anette Hallin, and Phil Smith: EDITORIAL. Scandinavian journal of hospitality and tourism. 13.2 (2013): s. 85–87.
3. https://useeum.com/da/om-useeum/.
4. 124 Google Play. izi.TRAVEL: Get Audio Tour Guide & Travel Guide (1/3-2022). https://play.google.com/store/apps/details?id=travel.opas.client&hl=da&gl=US.
5. Systemato: App Fatigue is the Reason Why No One Downloaded Your App (21/06-21). https://systemato.com/blog/app-fatigue/.
6. Lybæk, Rasmus: "Useeum 'Jo, museumsgæster vil gerne downloade en app, hvis…" Webinar. Digitale Udstillingsteknologier På Museer. Invio. September, 22. 2020 https://invio-net.dk/da/event/webinar-digitale-udstillingsteknologier-paa-museer.
7. Priserne på Useeum varierer alt efter, hvad man ønsker. Én standard byvandring koster 8.000 kr. at oprette, og det månedlige abonnement er 500 kr. https://useeum.com/da/om-useeum/priser/.
8. Smith, Wally et al. "The Experience of Using Digital Walking Tours to Explore Urban Histories." The Routledge International Handbook of New Digital Practices in Galleries, Libraries, Archives, Museums and Heritage Sites. 1st ed. Routledge, 2020. 424–440.
9. Brinckmann, Henning: Lokalhistorie, formidling og identitetsdannelse: om lokalhistorien i undervisningen. Vejen: Åløkke, 1990. 68-73.
10. Have Espersen, Anders: Historisk byvandring i det centrale Nykøbing, bind 1 og 2. Nykøbing. Museum Mors. 2020.
11. Murder Mystery in the Red Light District
12. Bonacin, Elisa: Heritage Communities, Participation and Co-creation of Cultural Values: The#iziTRAVELSicilia Project. 2018.

Af Erik S. Christensen

KAMPEN OM VÆRFTET

Arbejderbevægelsen i Frederikshavn

Den 3. juli 1897 gik skibstømrerne på de tre frederikshavnske træskibsværfter i strejke. Først efter en otte måneder lang arbejdskamp vendte de styrket tilbage til arbejdet.

Det var en banal kamp for højere løn, der eskalerede gennem de otte måneder. Undervejs kom kampen om retten til at organisere sig og vælge tillidsrepræsentanter til at stå forrest. En kamp som blev ført med alle midler fra såvel arbejdsgiverne og deres politiske repræsentanter i købstadens byråd. Arbejderne var stærkt organiseret i forskellige fagforeninger, som stod sammen og dannede byens Fællesorganisation, som både signalerede sammenhold og politisk indflydelse på byens styre. Så stærkt stod arbejderbevægelsen i byen, at den kunne true med at opkøbe byens største værft og omdanne det til et aktieselskab, som de havde gjort det med arbejdernes Fællesbageri, som stiftedes under strejken den 13. august 1897.

Fra 1870 og frem til første verdenskrig voksede Frederikshavns befolkningstal med svimlende 300 procent, kun overgået af Esbjerg, Frederiksberg og Aarhus. I det hele taget var der en stor befolkningsvækst i hele Danmark. Samtidigt forandredes demografien. Frederikshavn blev en magnet for arbejdskraften, som var blevet i overskud i landbruget.

Fra handelsby til industriby

Handelsflækken Fladstrand med sine store fæstningsværker og kongelig havn blev midt under englandskrigene 1801 til 1814 de facto en købstad, selv om købstadsrettighederne lod vente på sig ind til 1818. Krigen blev et boost til den lille flække, hvor befolkningstallet var begyndt at stige. En stigning som først stoppede med værftslukningerne, nedlæggelsen af det toldfrie salg og opbremsningen i motorindustrien omkring sidste årtusindskifte.

Med Englandskrigen kom de første tømmermænd og slog sig ned i byen. De fik arbejde på havnens bedding. Den kom til at rumme den Nørrejyske Robådsflotilles kanonbåde, der udstationeredes i Fladstrand i 1809. Tømmermændene fik til opgave at ombygge flådens små kanonbåde. Robådene havde vist sig at være mindre effektive i det omskiftelige vejr i Kattegat.

Før Englandskrigen forsynede Fladstrands fiskere det københavnske marked med tørrede fisk og brænde til ovne og komfurer. Med Englandskrigen blev det

vanskeligt at importere de store mængder salt, der skulle til at konservere de ferske fisk. I stedet fandt man på at eksperimentere med opbygning af fartøjer til fiskekvaser, hvori man kunne transportere fersk fisk over længere afstande. Dermed satte Englandskrigen fart i en innovativ udvikling inden for dansk fiskeri, som i allerhøjeste grad fik betydning for udviklingen af Frederikshavn som industriby.

Med fredsslutningen efter Englandskrigen i 1814 reduceredes Danmark, som mistede sit vigtige norske marked. I den nærmeste store danske by Aalborg gik fire af de fem største købmænd fallit. Flere købmænd trak teltpælene op og flyttede til Frederikshavn, hvor Frederikshavns geostrategiske beliggenhed med en ny havn ved indsejlingen til Kattegat fik stor betydning. Her opbyggede de en handelsbastion med udgangspunkt i den vendsysselske landbrugseksport og import af hjælpestoffer til landbrugets udvikling, og havnen blev en betydelig transithavn, som kunne opsuge befolkningsoverskuddet fra det indre Vendsyssel.

Det omstændige arbejde med omlæsningen af varer fra skib til kaj og videre

Første maj i Frederikshavn år 1900 (Kystmuseet i Frederikshavn).

til eller fra pakhusene krævede mange hænder. De store damp- eller sejlskibe skulle tømmes ved håndkraft, hvorfor Frederikshavn blev den vigtigste kulbunkershavn i provinsen, hvilket igen øgede behovet for arbejdskraft.

Fagbevægelsen

Selv om arbejdsmændene først sent organiserede sig i en fagforening, var de dog ikke helt tandløse. Allerede i 1883 havde havnearbejderne oprettet en sygekasse, som tog kampen om deres løn og arbejdsforhold op. Kampladsen blev *Frederikshavns Avis*, hvori 32 havnearbejdere skrev et læserbrev om deres arbejdsforhold.

Kulbunkring var hårdt slid før kranerne overtog. Forfatterens oldefar Bette Christen med notesblokken (Kystmuseet i Frederikshavn).

Gennem læserbrevet får vi et ganske godt indblik i deres frustration over at deres lønforhold fremstilledes som et slaraffenland og var med til at trække arbejdskraft til byen.

I 1871 nåede den jyske længdebane Frederikshavn i form af Vendsysselbanen. Omkring byggeriet af denne bane ser vi nogle af de første kendte strejker i Vendsyssel. Samtidigt dukker de første arbejderboliger op i form af aktiebygninger. Det var to ejendomme udelukkende til udlejning. Byens to største virksomheder Brødrene Houmøllers Jærnstøberi A/S og H.V. Buhls skibsbyggeri havde hver lavet en såkaldt gul fagforening med sygekasse for medarbejderne med direktørerne for bordenden.

Sæsonarbejdsløsheden

Som allerede antydet var en af den spirende arbejderbevægelses største problemer sæsonarbejdsløsheden, især hos de mange ufaglærte, der kom vandrende fra landet. De faglærte tacklede problemet noget anderledes – blandt andet ved at stemme med fødderne. Mange faglærte skibstømrere og andre håndværkere kom som "farende svende" eller navere og slog sig ned på byens træskibsværfter, inden de fortsatte rundt i Skandinavien og Nordtyskland. For mestrene blev fastholdelsen af arbejdskraften et problem, som de søgte at afbøde ved at uddanne nye skibstømrere. Det gjorde H.V. Buhl så godt, at flere af hans svende begyndte deres egne værfter i Skagen, Sæby og Frederikshavn.

Jens Nicolai Olsen, som var en af Buhls første skibstømrersvende, åbnede sit eget

Lørdag eftermidddag i Frederikshavn. Mændene er lige kommet fra arbejde og der skal fotograferes (Kystmuseet i Frederikshavn).

værft i 1876, og de to byggede omkring 50 procent af alle de store danske fiskekvaser mellem 1870 og første verdenskrig. To andre frederikshavnerværfter byggede yderligere 20 procent. Ofte byggede de fire værfter to eller tre kvaser ad gangen, hvilket har krævet ganske mange skibstømrere. Buhl skriver selv, at han inden år 1900 beskæftigede op til 150 mand ad gangen. Fra en tælling i 1872 ved vi, at der var 56 ansatte svende og to drenge på værftet. Også byens første motorfabrik beskæftigede mange medarbejdere; omkring 80 medarbejdere i 1900 og 100 faglærte i 1904.

Kampen om en ordentlig løn

Lønnen var stigende i 1897. Svendelønnen lå i gennemsnit på 19 kroner og 16 øre om ugen i en provinskøbstad med en arbejdstid, som ganske givet blev kortere gennem tiden. Et andet vigtigt aspekt var, at mesterhusholdet opløstes, så arbejderne kunne få foden under eget bord og dermed stemme til valgene. Indtægter fra hustruer og børn kunne dermed også medregnes, og kvindernes løn lå på godt halvdelen af mændenes og børnenes en tredjedel.

De frederikshavnske socialister havde så tidligt som i 1875 forsøgt sig med en

invitation til byens arbejdere. Her talte agitator Hertz for, at arbejderne skulle organisere sig mod arbejdsgiverne. Af avisens referat fremgår det overhovedet ikke, om der var arbejdere til stede på mødet. Derimod var der en del borgere, der omgående modgik Hertz, og som angreb den socialistiske bevægelses ledelse.

I slutningen af august 1890 kom den socialdemokratiske journalist og redaktør Peter Sabro til Frederikshavn for første, men absolut ikke sidste gang. Han havde betydeligt mere held end agitator Hertz havde haft det 15 år tidligere. Denne gang fik han kontakt med så mange interesserede, at der kunne arbejdes videre med planen om en socialdemokratisk forening i byen.

Frederikshavn fik derfor sin første socialdemokratiske forening den 10. oktober 1890. Foreningen blev stiftet på Frederiksgården, byens gamle forsamlingshus. Her fik Socialdemokratiet og de mange fagforeninger, der dannedes i de kommende år deres faste tilholdssted, med enkelte afbrydelser, når foreningerne blev for uenige med værten. Så indgroet var bevægelsens tilstedeværelse, at gården i folkemunde også kaldtes Demokraten.

De fleste skibsruter lå stille i vintermånederne, og havnen var fuld af skibe, der afventede forårets komme. Indtil da var søfolk, havnearbejderne og skibsværftsarbejderne henvist til at leve af deres opsparing eller fattighjælp. Fattighjælpen skulle dog betales tilbage, hvis ikke man skulle miste sine borgerlige rettigheder som at stemme og blive gift. Der var heller ingen hjælp at hente i forbindelse med sygdom. Derfor var det én af de første opgaver, den nye Socialdemokratiske Forening for Frederikshavn og Omegn tog fat på få.

Men først ved byrådsvalget i 1909 fik socialdemokratiet sæde i byrådet med hele to pladser. Socialdemokratiet havde ikke haft chancen før efter, at loven om forholdstalsvalg fra 1903 var indført, og opdelingen af byrådet i to kamre, et for de højest beskattede og et for alle vælgere, var afskaffet. Socialdemokratiet var gået til valg på bedre økonomi for hjælpekasserne, bedre alderdomsunderstøttelse og et alderdomshjem.

I skyggen af en storkonflikt

I foråret 1897 var der store bølgeslag mellem arbejdere og arbejdsgivere. Arbejdsgivernes holdning var, at arbejderbevægelsen overhovedet ingen indflydelse skulle have og især arbejdsgiverne indenfor jern- og metalindustrien var klare i mælet med udsagn som: "Nu skal der være krig, indtil en af parterne bider i græsset". Hovedorganisationerne havde forhandlet sig frem til en række regler omkring forhandlinger, strejker, overenskomster og voldgift. Men Fabrikantforeningen ville ikke anerkende resultaterne, og arbejdstagerne ville ikke gå med til Fabrikantforeningens ændringsforslag, og foreningen lockoutede alle sine medarbejderne.

Men i stedet for at inddæmme konflikten spredtes den til mange flere områder. Blandt andet til skibstømrerne i Frederikshavn, som gik i strejke den 3. juli på baggrund af en længerevarende løntvist. Lønnen var dengang 30 øre i timen for en

skibstømrer og 27½ og 25 øre for øvrige arbejdere på byens tre træskibsværfter. Svendene forlangte en forhøjelse på fem øre for alle tre satser. Med en arbejdsdag på 10 timer betød det en forøgelse af daglønnen på 50 øre. Det var mere end arbejdsgiverne ville betale. Strejken omfattede 26 mand på H.V. Buhls skibsværft, 9 mand hos N. Nielsen og Søn og 22 mand hos Nicolaj Olsen. Der var dog enkelte, der stod udenfor strejken. 10 mand hos Buhl, 12 hos N. Olsen og 5 hos Nielsen og Søn; alle lærlinge eller ældre arbejdere, der stod udenfor fagforeningen.

Parterne stod stejlt over for hinanden gennem hele efteråret, hvor arbejdsgiverne meldte ud, at de strejkende ikke kunne være sikre på genansættelse, når strejken

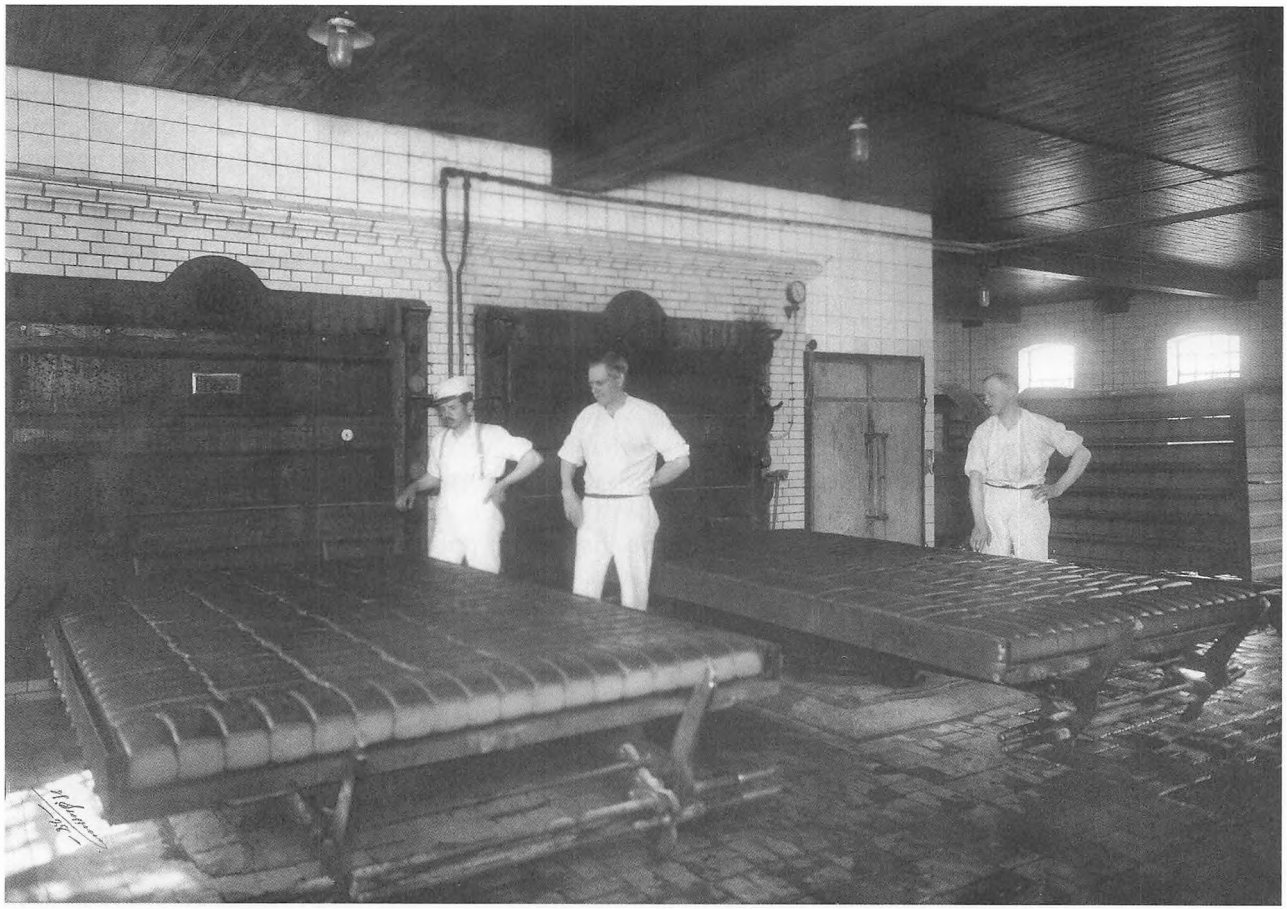

Rugbrødsfabrikation på Arbejdernes Fællesbageri i Frederikshavn (Kystmuseet i Frederikshavn).

Skibstømrerne fra Chr. Nielsen med naverhatte (Kystmuseet i Frederikshavn).

var overstået, og at de ikke ville forhandle med skibstømrernes faglige organisation, og de begyndte at ansætte strejkebrydere på værfterne. Skibstømrerne havde på deres side økonomiske problemer, og strejken menes at have kostet forbundet mindst 9.000 kroner. Den store strejke på metalområdet endte med det lille septemberforlig i september 1897. Det var dog en stakket frist, idet 1899 blev det største strejke- og lockoutår i historien. Begge parter måtte dog give sig, og det store septemberforlig, kaldet arbejdsmarkedets grundlov, sikrede både strejkeret, organisationsaccept og arbejdsgivernes ret til at lede og fordele arbejdet. Staten tog også et ansvar på sig, og grunden var lagt til "Den Danske Model".

Først i november 1897 var der igen fremdrift i forhandlingerne. Det var fagbevægelsen, som spillede ud med en sammenslutning af alle de faglige organisationer i byen i Arbejdernes Fællesorganisation. Dermed kunne skibstømrerne sikre sig både pekuniær og moralsk opbakning, som der stod i den første forhandlingsprotokol. På flere møder i slutningen af november enedes man om at stifte Arbejdernes Fællesorganisation den 27. november 1897. Desuden ville man også have en lokal udgave af *Socialdemokraten*, hvilket dog først lykkedes i 1906.

I første omgang var det kontanter, men også den moralske opbakning var på plads, som det ses i en julehilsen fra Fællesorganisationen den 24. december 1897, hvor man sendte de varmeste tanker til skruebrækkerne på byens værfter.

"Glædelig jul! Vi ønsker følgende brave mænd, der arbejder i Frederikshavn som skibstømrere i de strejkendes sted, en glædelig jul: Johan Mortensen, Poul Poulsen, Peter Jensen Høent, Bager Trove, Peter Chr. Petersen, Fisker Chr. Knudsen, skrutrygget, Chr. Valdemar Nielsen Gerum, kusk, fhv. lods Lars Olsen, fhv. fyrskibsmatros Rasmus Rasmussen, fisker Niels Jensen, murer Jens Kristensen, Jørgen Jensen, Julius Jensen, Hustømrer, murer Lars Olsen, bybud Langtved, matros Julius Thomsen, skipper Niels Thomsen, Hans Pilgaard Larsen med sammengroede fingre, Danielsen, nordmand fra Lillesand, Marinus med rødt overskæg

og buldoggeansigt, Peter Petersen, graver, Charles Jensen, lods, Frederik Larsen, bådsmand".

Ud over støtte til skibstømrerne udspandt der sig også en ide om at starte et skibsværft som modtræk til arbejdsgivernes stejle holdning. Sagen blev drøftet på et offentligt møde den 9. marts 1898, hvor det blev oplyst, at der allerede var tegnet aktier for et anseeligt beløb. Om der var realiteter bag oprettelsen af et kooperativt skibsværft eller det blot var politik, så skete der endeligt noget på strejkeområdet.

Kun en uge gik der inden strejken afblæstes den 16. marts. "Det glæder os at kunne meddele, at konflikten i skibsbygningsindustrien i Frederikshavn, der nu har varet i 9 måneder, er endt, idet det på er møde i aftes ved forhandling mellem hr. skibsbygmester H.V. Buhl, med fuldmagt for samtlige skibsbygmestre, og et udvalg, bestående af Dhrr. skibstømrerne Edv. Larsen, Chr. Store og S. Sørensen, med fuldmagt for skibstømrerne, og rebslager C. Mogensen. Hustømrer Marius Larsen og bogbinder N. Chr. Pallesen, med fuldmagt for "De samvirkende Fagforeninger", vedtoges at afslutte konflikten".

Konklusionen er ganske klar. Arbejderne fik deres lønforhøjelse, og alle der ville blev genansat, og så vedtog begge parter at følge sagen op senere.

Erik S. Christensen er arkivleder på Kystmuseet i Frederikshavn

Kilder

A413 Arbejdernes Fællesorganisation, Samvirkende Fagforeninger for Frederikshavn og Omegn

A301 Socialdemokratisk Vælgerforening, Frederikshavn

A34 Dansk Metal, Frederikshavn Afd. Tidl. navn Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund.

Frederikshavn Avis

Nordjyllands Arbejderblad

Litteratur

Erik Christensen og Jan Larsen: *Dannelsen af arbejderkvarterer under industrialiseringen af Frederikshavn i perioden 1870-1916.* 2 bind, 1984.

Erik S. Christensen, Jan Hammer Larsen, Henrik Gjøde Nielsen og Jens Thidemann: *Frederikshavn Købstad 1818-2018*, Frederikshavn 2018.

Erik S. Christensen og Casper S. Thomsen: *Arbejdere i bevægelse – Frederikshavns arbejderbevægelses historie gennem 100 år – 1897 – 27. november – 1997*, Frederikshavn 1997.

Erik S. Christensen og Casper S. Thomsen: *Smede gennem 100 år – Metal i Frederikshavn, 1896 – 1996*, Frederikshavn 1995.

Erik S. Christensen: *En værftskrønike – Historien om Frederikshavn værft fra begyndelsen i 1870*, Frederikshavn 2010.

Erik S. Christensen m.fl.: *Fisken i forskningen*, Riksarkivet Landsarkivet i Göteborg 2019.

Susanne Grandt Jakobsen og Erik Christensen: *Socialdemokraterne i Frederikshavn – Frederikshavn Socialdemokratiske Vælgerforenings 115 års jubilæum*, Frederikshavn 2005.

Af Ole Koefoed Nielsen

INTERNATIONALE I SKANDERBORG

Kører man fra Skanderborg ad Låsbyvejen ned ad Spunsbakken kommer man ud på den flade Illerup Ådal, der smukt breder sig til begge sider nogle få kilometer uden for Skanderborg. Hvem skulle tro, at der på dette fredelige område har udfoldet sig flere historiske begivenheder.

I romersk jernalder blev der i en periode omkring 200 e.v.t. ofret våben i den daværende sø. Disse tusindvis af våben, der var erobret i utallige kampe, blev ofret til guderne. Det eneste synlige i dag er et meget stort grønt område, der gennemstrømmes af Illerup Å. Våbnene kan ses på Moesgaard Museum.

Nord for Illerup Å, hvor den skærer landevejen, lå en kro, Foerlev kro – også kaldet Fodbadehotellet, da gæsterne her havde mulighed for at lade sig afkøle i åen, hvis der var blevet for hedt indendørs.

I 1920 brændte kroen ned, og der er ikke nogen rester tilbage. Der findes kun et maleri af kroen, fremstillet af en lokal kunstmaler efter erindringen.

Hotel Skandinavien, senere Slotskroen, fotograferet i 1905 (Skanderborg Historiske Arkiv).

Alligevel indtager den en plads i historien. Det var her, der den 24. september 1871 blev afholdt stiftende generalforsamling af den første danske sektion af den europæiske arbejdersammenslutning Internationale med det officielle navn Skanderborg Landsektion.

Baggrunden for stiftelsen af Internationale skal naturligvis søges i den tiltagende industrialisering i Europa og den påfølgende fattigdom og utilfredshed med den store forskel på rig og fattig. Der blev opstillet krav om blandt andet bedre arbejdsforhold, bedre løn og arbejdstid. Det begyndte allerede med engelske socialister, Pariserkommunen med kommunarderne og almindelig utilfredshed rundt omkring i Europa.

Det var normalt industriarbejderne i byerne, der førte an. I Skanderborg var der i 1871 meget få, der var beskæftiget ved industrivirksomheder, da håndværket stadig var dominerende. I alt var der ved industrien beskæftiget omkring 30 arbejdere ud af en befolkning på ca. 1.700 indbyggere. De fordelte sig på et brændevinsbrænderi, et jernstøberi, et bajersk- og hvidtølsbryggeri og et maskinbyggeri.

Initiativet til stiftelsen blev således taget af landsbyhåndværkere, husmænd og landarbejdere. Heriblandt var væver Frederik Hermansen, smed Søren Jensen og skrædder Niels Bjerre.

Til selve mødet var der mødt omkring 100 personer, hvoraf 24 indmeldte sig. Dagen efter kom der yderligere 5 medlemmer til, og i løbet af kort tid var medlemsskaren på 70. I 1872 var der ca. 300 medlemmer, bestående af landarbejdere, småhåndværkere, håndværkssvende, husmænd, tyende, tjenestefolk og arbejdere.

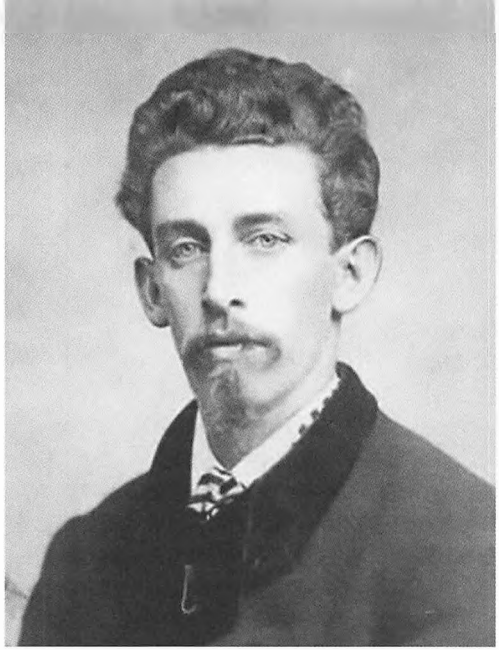

Louis Pio 1841-1894 var en dansk socialistisk pioner. Foto fra ca. 1875 (Arbejdermuseet).

Da mødet var kommet i stand efter en aftale mellem Frederik Hermansen og Louis Pio, var det naturligvis meningen, at Pio skulle være til stede og holde tale, men af ukendte årsager udeblev han. I stedet fremsendte han en tale, som Hermansen læste op ved "Skanderborg Arbejdermøde den 24. september". Pio udtrykte sin begejstring over, at der så langt fra København i det mørke Jylland var grobund for hans socialistiske ideer. I den forbindelse skal det nævnes, at afdelingen af Internationale i København først blev oprettet den 15. oktober. Her var Pio heller ikke til stede, da han var i Skanderborg for at mødes med initiativtagerne der, herunder den nyvalgte formand, Frederik Hermansen, der dog kort tid efter blev udskiftet med cand.teol. og landinspek-

Hotel Lillebælt, ca. 1910 (Skanderborg Historiske Arkiv).

tør Peter Teilmann fra Gram Mark (lige uden for Skanderborg). Når Pio ikke var til stede på nogen af stederne på de aftalte tidspunkter, kan det hænge sammen med, at Pio og socialisterne var uønskede for en stor del af befolkningen. Pio rejste således rundt i landet incognito under navnet Løjtnant Jørgensen.

Den 12. november 1871 indkaldte bestyrelsen for Skanderborg Landsektion til et møde på Hotel Skandinavien, senere Slotskroen (nu nedlagt) i Skanderborg, med Paul Geleff som taler til dette første socialistiske møde efter stiftelsen. Mødet blev holdt kl. 16.30, og der deltog ca. 300 personer.

Paul Geleffs tale kredsede om arbejdernes elendige levevilkår, da daglønnen var utilstrækkelig til at kunne forsørge en familie, hvorfor mange måtte søge fattighjælp. En arbejder, der hele sit liv havde slidt og slæbt, burde ud over sin løn have del i udbyttet. Da arbejdsmændene udgjorde ca. 85% af befolkningen, anbefalede han forsamlingen om at blive enige om at få indvalgt 20-30 mand i Folketinget. På programmet havde Geleff også afskaffelse af toldafgifter, hvilket ville være til gavn for såvel arbejderne som handelsstanden. Han krævede afskaffelse af militæret, både hær og flåde, og en forbedring af skolevæsnet, således at mindre børn kunne få undervisning hver dag. Han foreslog, at husmænd og gårdmænd skulle slå deres jord sammen og dyrke den i fællesskab.

Efter Geleff's indlæg blev ordet givet frit, og der fremkom mange synspunkter både for og imod. På forespørgsel fra pastor Skov om, hvilket mål og hvilke midler Internationale ville anvende, svarede Geleff, at målet var arbejdets frigørelse, som selvfølgelig skulle opnås ad lovens vej. Målet var, sagde han, at Internationales programpunkter skulle gennemføres ad lovgivningens vej. Hertil replicerede pastor Skov, at han i *Socialisten* (Internationales blad) havde læst, at programmet skulle gennemføres med eller uden lov. Geleff beklagede udtalelsen og mente, at det var en fejl, fremført i stridens hede. Også byens prokurator Weng tog ordet i et længere indlæg. Han sympatiserede med bevægelsen og beklagede de dårlige forhold, som arbejderne havde. Der burde hensættes et beløb på finansloven til værdige trængende. Han ønskede dog ikke at indmelde sig i Internationale, da han ikke kunne acceptere punkterne om ophævelse af religionen, undertrykkelse af ægteskabet samt indførelse af ejendomsfællesskab og afskaffelse af arv. Pastor Skov

tiltrådte Wengs synspunkter og sluttede af med at citere fra et fransk blad: Foreningen erklærer sig ateistisk; den fordrer troen erstattet af videnskaben; menneskelig retfærdighed i stedet for guddommelig retfærdighed. Hele mødet foregik i ro og orden, i modsætning til hvad der skete i Randers og Vejle.

Nogen støtte fik Internationale gennem Lars Bjørnbak fra Viby. Han havde sin egen bevægelse, Jysk Folkeforening, som havde en del til fælles med Internationale, hvis Aarhus sektion han meldte sig ind i. Efter Slaget på Fælleden meldte han sig imidlertid ud, da han ikke kunne acceptere anvendelsen af ulovlige midler.

Den 15. juli 1872 blev der i Dyrehaven i Skanderborg afholdt en sammenkomst med 400 deltagere med familier fra Internationale i Skanderborg, Horsens og Aarhus. Der var på stedet oprejst en talerstol, omkranset af røde faner, som det for øvrigt var forbudt at føre gennem byen. Først uden for byen måtte man pakke fanerne ud og marchere med dem. Fra en del af husene på hovedgaden blev der viftet med røde flag i anledning af dagen. Efter at der var holdt en del taler af flere

Til venstre: Prokurator Ernst Frederik Weng 1840-1908 (Skanderborg Historiske Arkiv).

Til højre: Paul Geleff 1842-1928 (Arbejdermuseet)..

håndværksmestre, gik man over til dansen. Det var jo en festdag. Inden deltagerne skiltes, blev man enige om at sende et telegram til "de arresterede førere" og slutte af med at råbe hurra.

I den følgende tid kørte foreningen dog på lavt blus, selv om der var 300 medlemmer.

Den 16. august 1873 blev det ved lov forbudt "at være medlem af Den internationale Arbejderforening for Danmark eller på anden måde gøre sig skyldig i overtrædelse af dette forbud." Overtrædelsen kunne medføre straf i form af bøde eller simpelt fængsel.

På grund af det svigtende medlemstal af Skanderborg sektionen ophørte den med at eksistere, selv om der ifølge *Social-Demokratens* abonnementslister var omkring 20 abonnenter, hvilket var ret mange i 1877 i forhold til byens størrelse. En mindre skare af de trofaste mødtes derfor på Hotel Lillebælt i Skanderborg i december 1877 for at mindes gamle dage over en punch, men grundlaget for socialismen var til stede og fortsatte med at udvikle sig inden for partidannelser og fagforeninger.

Ole Koefoed Nielsen er advokat og medlem af DLF's bestyrelsen i Skanderborg

Akvarel af Foerlev kro tegnet af Peder Pedersen. Kroen nedbrændte i 1920 og blev ikke genopført. Tegnet efter hukommelsen (Skanderborg Historiske Arkiv).

ID 47871

Returadresse: Dansk Lokalhistorisk Forening c/o Flemming Bruun, Maglegårds Allé 29, 2860 Søborg